

in razburkani kamen se je odprl,
 razpolovilo se je hrastovo drevo
 in drugo drevo v zmajevem očesu se je razplelo
 v sosednje oko,
 hiše so stokale,
 vlažne od začudenja, klas je izgubil zrno,
 mačka je spustila iz svojih zob koralde noči,
 in reke in izviri so jokali kot še nikoli.

Jože
 Felc

Intervju Sodobnosti: Jože Felc

Ste dvakratni opazovalec, predvsem pa preučevalec človeške psihe. Čemu bolj zaupate, svoji zdravniški strokovnosti ali svoji pisateljski intuiciji, še bolj preprosto: sta psihiatrija in pisateljstvo dejavnosti, ki se druga drugo dopolnjujeta, sta druga drugi pogoj ali živita v vas vzporedno?

Bolj zaupam zdravniški strokovnosti kot pisateljski intuiciji. So stvari v mojem življenju, ki so razpoznavne

in obvladljive le z instrumentarijem znanosti, kjer bi erupcija intuicije utegnila biti moteča, morda nevarna. Vendarle pa glede na postavljeno vprašanje, kakor ga razumem, ne moremo govoriti o moteči dvojnosti, ki da nemara zapleta moj mentalni habitus v nerazrešljiv vozec eksaktnosti in intuicije. Ti dve določili mojega življenjskega smotra le redkokdaj prebivata ločeno. Živita res vzporedno, se pa dopolnjujeta in izključujeta. Iskrita se v tistem najprvobitnejšem človekovem namenu, določilo, jaz ga imenujem usoda. Ta je igra razuma in čustev, računa in pesmi, geometrije in skice. To je, najpreprostejše rečeno, trnova pot človeka k samemu sebi. Vztrajam na njej, čeprav mi je mama, ko sva se za vedno poslavljalala, rekla, da je preprosteje biti snov kot duh. Pa me je navsezadnje vendarle za takšno in za prav takšno življenjsko avanturo določila prav ona. Prepustila me je na milost in nemilost igri številok na eni in poezije na drugi strani.

Pravkar ste izdali doslej morda svojo najbolj temeljno knjigo z nekoliko skrivnostnim naslovom: Duša imena. Je v tem naslovu kakšna simbolika, morda vaš oseben odnos do literature?

Ja, v naslovu Duša imena je simbolika. Vendar zelo preprosta. Ko stopiš v areno tega sveta, ti dajo ime – ki je simbol, si pripadnik-rodu z imenom – simbol. Si nekdo in nekaj, kar ni določeno le po bioloških

determinantah, ampak je nekaj več – simbol. Nuja, možnost in perspektiva – vse določljivo s simbolom. Vsi ti in še mnogi drugi simboli se skupaj z vso arhetipsko dediščino stopijo prav v to in ne drugačno dušo. V tem je neponovljivost človeka. V tem je tudi posebnost rodovne ali kakšne drugačne skupnosti. V sobivanju, ki je dopolnjevanje in izključevanje teh in onih simbolov, teh in onih v neskončne možnosti kombinacij biološke (biokemične) igrivosti, je ena, edina, neponovljiva, enkratna duša. Moj odnos do literature nima nobene zveze z izzivalno metaforo, ki se sliši tako skrivnostno samo zato, ker je tako preprosta. Mogoče pa je izvirna.

Zapisano je bilo, da je ta knjiga nekakšna zgodovina Idrije, njen izid je celo povezan s praznovanjem petstoletnice idrijskega rudnika živega srebra, pa vendar opozarjajo, da ne gre za nikakršen zgodovinski roman ali literarizirano kroniko v klasičnem pomenu besede. Kako bi sami opredelili ta svoj tekst?

Nisem predrzen, toliko literarno izobražen, da bi lahko opredelil svoj tekst. Mogoče je to slovenska saga. Naj pojasnim. Moja ožja domovina, Primorska, je v prvi polovici tega stoletja živela v štirih različnih političnih sistemih. Za vsakega posebej je Kalvarija primerna opredelitev, le pridevniki so v odtenkih različni. Na tem križevem potu spremljam kot Simon iz Cirene ali pa kot usmiljena Veronika nazarenskega preroka, družino Hladnikovih, ki je v mojih krajih doma. Slovenska družina na Golgoti iskanja svojega imena. Vsak član te velike rodbine ga čuti in se ga zaveda. Ime je navezadnje njegovo edino premoženje, njegova edina izvirna bivanjska možnost – toda ime z dušo. Res je, roman sem pisal v letih, ko se je pripravljalo praznovanje petstoletnice idrijskega rudnika živega srebra. V idrijski jami so se oblikovale in zlahtnile duše mojih pradedov, dedov in očeta. Jaz ne morem po tej poti, kajti zaklada ni več, moj duh je zagledan drugam, v drugačnost. Zakaj tako?! Izneveril sem se očetom tudi zato, ker sem tenkočutno prisluhnil materi. Povedala mi je, da je največji zaklad tega sveta duša. S prstom mi je pokazala pot, ki od srebrnega zaklada vodi naravnost k žareči in z energijo ter strastjo nabiti duši vesolja. Ta mamin navdih dojemam kot mogočen klic stvariteljske vneme, ki se je najpristneje izrazila na stropu Sikstinske kapele. Nisem imel cankarjanske matere, ampak stvariteljico, ki je dojela neskončno kombinatoriko biologije. Dragocenejše spoznanje pa je bilo zanjo tisto, da je estetika mati etike, kar je dolgo za njo povedal zadnji ruski nobelovec. Sprašujem se, koliko mi je bila in mi je moja mati navdih, koliko mi je strast. In tudi to se sprašujem, če mi je milost. Življenje z njo je bilo in je naporno. Vodi prav v sredino vprašanja, kaj je to duša imena. Postal sem psihiater in tu pa tam tudi pisatelj. Ona je bila oboje, čeprav je navidez, vaška žena in gospodinja, dobro obvladala sajenje krompirja, šivanje otroških igračk in prepevanje prelepih slovenskih narodnih pesmi... V sagi sem navzoč. Kako mi je ime, kakšna je moja duša, bodo presodili tisti, ki bodo moj roman prebrali. Ne bo jih veliko, čas ni naklonjen branju knjig. To je kruti čas ekonomike in iracionalnega iskanja identitete. Moja mama najbrž tudi zato srečno sanja na božji njivi gori za farno cerkvico.

Kaj bi lahko rekli o sodobni slovenski psihiatriji? Je resnično sodobna in kako predvsem lahko pomaga človeku v stiski?

Kmalu bo petindvajset let, odkar sem zvest privrženec ceha slovenskih psihiatrov – dobra stotnija nas je. Naj brez pridržkov povem, da slovenska psihiatrija ni ne slabša in ne boljša od tako imenovane svetovne psihiatrije. Pred nekaj dnevi sem napisal recenzijo o knjigi Klinična psihofarmakoterapija, ki jo je uredil slovenski psihiater, med dvaindvajsetimi jugoslovanskimi sodelavci pa je kar osem slovenskih. Toda to bralcev Sodobnosti najbrž ne zanima preveč. Človeku v stiski, mišljeno v najširšem pomenu te besede, tudi psihiatrija ne more veliko pomagati. Čeprav nastopam v tem pogovoru bolj kot pisatelj kot pa zdravnik, naj ponovim, da je psihiatrija medicinska panoga, ki zdravi duševne bolezni in motnje. Stiska pa ni ne motnja, ne bolezen; je tisti bolj zgodovinski kot pa medicinski fenomen, ki doleti človeka – največkrat sitega kruha, lačnega besede. Tu psihiatrija ne more veliko napraviti. Zdravi posledice, do sanacije vzrokov za moteno človekovo odzivanje na zunanje in notranje stresne situacije pa nima dostopa in, če hoče ostati zvesta sama sebi, ga tudi noče imeti. Ker že govoriva o tem, naj povem, da je bilo v preteklosti mnogo neuspešnih poizkusov, ko so se nekateri psihiatri čutili poklicane izmišljati si modele funkcioniranja zdrave družbe itn. Nekateri so v teh prizadevanjih dosegli presenetljivo velik družbeni vpliv. Koncepti teh zanesenjakov pa niso obrodili sadov. Realizacija njihovih zamisli je bila kdaj komična, še večkrat pa tragična. Slovenska psihiatrija je takšna, kot si jo družba zasluži, in boljša, kot ta (in prejšnja realsocialistična), vanjo vlaga. Bom oseben. Med slovenskimi psihiatri je najmanj toliko zanesenjakov, kot je znanstvenikov. Ponosen sem, da sem že osemnajst let strokovni vodja ene izmed šestih slovenskih psihiatričnih bolnišnic. »Moja« domuje v opuščeni kasarni, druge pa v opuščeni gradovih in dvorcih. To pove veliko, ne pa čisto vsega.

Živite znotraj zidov idrijske psihiatrične bolnišnice, tako rekoč ves dan sredi svojih pacientov, o vas gre sloves, da ste bolnikom več kot samo zdravnik, celo iz nekaterih vaših spisov se da razbrati, da ste jim tudi prijatelj. Kje se največkrat »utrga« sodobnemu človeku?

Res je, že petnajst let živim v kasarni s svojimi bolniki. Na tisoče jih je, s katerimi sem predelal njihovo (in posredno svojo) življenjsko travmo. Preprosto rečeno, smo veliki prijatelji. Za to imajo zasluge oni, ne jaz. Oni prinašajo v moj svet tako imenovane normalnosti tisto, kar s preprosto besedo imenujem drugačnost. Naj sem še tako zvest privrženec svojega ceha, zdravnik psihiater torej, vam moram zaupati, da intimo psihiatrične bolezni ne sprejemam. »Zdrav razum« je zame dolgočasna zadeva. Drugačnost, naj jo znanstveno imenujemo kot »klinični primer«, shizofrenija, psihopatija ali kaj podobnega, je življenjska drugačnost – preizkušnja in dragocenost hkrati. Moji največji prijatelji so moji bolniki. Ker med njimi hodim z »odprtimi očmi«, ne spregledujem dragocenosti, ki jih v moje življenje prinašajo. Toda v zvezi s tem nočem biti patetičen.

Bralce Sodobnosti prav nič ne zanima moje sožitje s psihiatričnimi bolniki. Tale pogovor je posledica izida Duše imena. V zvezi s tem naj povem kratko anekdoto, ki se mi je pripetila ob predstavitvi sage. Slovesnost je bila v eni izmed dvoran »moje bolnišnice«. Udeležila se je tudi moja življenjska sopotnica. Pred uradno predstavitvijo, ki je bila res slovesna, me je eden od mojih bolnikov, prijatelj, povprašal, če je njena udeležba na prireditvi kaj povezana s tem, da je moja knjiga navsezadnje

ljubezenski roman. Debelo sem ga pogledal, z nasmeškom odslovil, kasneje pa mu dal nadvse prav. Duša imena je, ne navsezadnje, ampak v prvi vrsti ljubezenski roman. In še to, sprašujete, kje se največkrat »utrga« sodobnemu človeku. »Utrga« se mu na tistem polju njegove duhovne biti, kjer se bijeta razum in čustvo. To bojišče je krvavo zato, ker v človekovi predstavi, ne vem zakaj, ni prave mere, koliko pameti in koliko čustev vložiti v projekt vsakršne uresničitve. Nikoli je ni bilo, danes pa smo glede tega na najnižji točki. Duševnih bolezni v ožjem pomenu besede pa je v teh časih prav toliko, kot jih je bilo v preteklih.

Ali je, po vaših izkušnjah, mogoče govoriti o posebnih težavah Slovencev, kaj nas najprej ali najpogosteje »vrže iz tira«, da postanemo psihično labilni?

Po mojih zdravniških izkušnjah bi težko kaj rekel o posebnih težavah Slovencev. Več kot v preteklosti je v teh časih nevrotskih motenj, psihosomatskih težav, čustvenih zlomov in različnih psihogenih odzivov na civilizacijski vzorec – na tistega, ki smo ga poizkušali živeti v realsocializmu, enako pa na tistega, na katerega se privajamo in mu pravimo: evropski. Splošen pojav je, ne samo slovenski, da pri mladini kasni psihična zrelost za telesno, kar povzroča v tako majhnem narodnem telesu, ki preživlja krizo za krizo, hude posledice. Naj v zvezi s tem zapišem nekaj o vojaškem problemu slovenskih mladeničev. V letih 1990 in 1991 so mi iz regrutne komisije občine Idrija, potem ko so zdravniško in psihološko pregledali vse osemnajstletnike, poslali na psihiatrični pregled dvainštirideset mladeničev. Celotno število regrutov iz majhne občine Idrija je verjetno vojaška skrivnost, zato ga tukaj ne bom navajal, je pa ob znani pičli rodnosti majhno. Rezultati psihiatričnih pregledov: pri vseh fantih je glede služenja v JLA skepsa, pri večini strah. Nobeden med njimi ni duševno bolan, skoraj nihče pa tudi toliko zrel, da bi celostno dojel »problem domovine«. Njihova postava je vojaška, duša pa otroško čista. S prisposodbo bi dejal, zagledana nekam v sanjsko daljavo, kjer se nemara tem mladim ljudem prikazuje meglena kontura očetnjave. Smilijo se mi. Kot pisatelj pa bi na vaše vprašanje odgovoril, da Slovence že stoletja »mečejo iz tira« ekskluzivne ideologije, ki se jim je ta narodič poizkušal zvesto podrejati. Sanjal je o domovini, vpet pa je bil zmeraj v nekakšne po meri drugih sestavljene skupnosti. Zato je tisto o širši in ožji domovini postalo duhovni in fizični stereotip; če se človek pogloblja v njegovo realizacijo, se šele prav zave perfidnosti takšnih konstruktov. Zato iz prihodnje samo ene domovine (najširše) ne izženimo pesnikov in zaradi ekonomskega računa (tržnih mehanizmov) ne preslišimo zapovedi ljubezni do (vsakega) bližnjega – bodimo torej Evropa premišljeno, ne hlatajmo po njenem civilizacijskem modelu za vsako ceno. Zgodi se nam lahko, da bomo, nedolžni, kakor smo, ne le vrženi iz tira, ampak iz zgodovine.

Kot pisatelj ne morete, tudi če bi hoteli, iz svoje zdravniške izkušnje. Ali se vam kdaj postavi, na tej relaciji, vprašanje etike, kaj od tega, kar ste spoznali kot zdravnik, lahko uporabite kot pisatelj, zaradi tematske vznemirljivosti?

Kot zdravnik sem spoznal veliko zgodb in usod, ki bi jih po preprostem

razmisleku lahko uporabil kot pisatelj. Toda literaren zapis in tudi njegova notranja draž, napetost, ne preneseta posnemanja nobene realnosti, saj v še tako preprosti ali pa zapleteni fabuli prebiva pisatelj z vsem, kar je. Slabo je delo, če v prav vsakem junaku ni nekaj avtorjeve duše in postave; slabo je, če bralec prav v vsakem junaku ne zazna nekaj sebe. Tematska in fabulativna vznemirljivost nista največja pisateljska problema, zame ne. Psihološki, v najširšem pomenu te besede pa je.

Pogosto govorimo o bolnih posameznikih, toda ob pogosti frekvenci duševnega obolevanja posameznikov se nehote začenjamo spraševati, če ni po svoje bolna tudi družba. Kaj bi v tem smislu lahko rekli o slovenski družbi, morda o slovenskem narodu?

Raje kaj povem o posamezniku kot o družbi, narodu. Frekvenca duševnega obolevanja posameznikov, razumljena po definiciji Svetovne zdravstvene organizacije, med Slovenci narašča. Alkoholizem, droge, samomorji, različne socialne bolezni, so samo najbolj zvest kazalec tega. Sama po sebi se vsiljuje podmena: če je veliko bolnih posameznikov določene skupnosti, je bolna tudi skupnost. Logiki takšnega sklepanja ne nasprotujem, sem pa nesiguren, ko moram izraziti stališče glede narodovega zdravja ali kaj povedati o slovenski družbi. Bom pisateljsko svoboden, če se sme tako reči, in bom sprostil svoje zadržke, ki so predvsem strokovni, medicinski. Mislim, da je slovenski narod preboleval travmo realsocializma predolgo, da bi bilo zabrazgotinjenje te rane kratkotrajna zadeva. Slovenski realsocializem ni izhajal le iz zablod vizionarjev 19. stoletja in ne samo iz leninsko-stalinistične prakse, ampak je bil »slovenski model« socializma bolj kot katerikoli drug v svoji pomoti na poseben način zločest. Ne dvomim, da je bil domišljen v humanistični vnemi, ki pa je bila tolikšna in takšna, da v svoji samozagledanosti ni slutila za vogalom strašnega razdiralskega moloha, ki je proces načel, a ga ni še dokončal, kajti petdesetletniki, jaz sem eden izmed njih, smo dozoreli v lažni bleščavi samoupravnega socializma. Pomota te inovacije je predvsem v njenem iluzionističnem slepilu, ki ne upošteva psiholoških in drugih razlik med ljudmi in je v določenem smislu bliže filozofiji korita kot drugi modeli socializma. To je tisti ponesrečeni družbeni projekt, ki pod plaščem deklaracij, pod bleščavo kulta osebnosti in pod kopreno lažnih obljub vsesplošne blaginje ni sproščal človekove ustvarjalnosti, predvsem pa ni nič dal na neponovljivo človekovo enkratnost, ki je sama po sebi čudo. Čreda torej; čreda, v kateri ima vsak posameznik svoj glas in je zato najbolj enakopraven, in kot tak je tudi zadnji zgodovinski človek. Če sem čisto oseben, neideološki, naj povem, kako me je bolelo, ko sem bil kot intelektualec tolikokrat sumljiv, tolikokrat »nekam« poklican na duhovne vaje itn. Kako me je bolelo še bolj, ko sem iz oči svojih dobrih sodelavcev razbiral na sestankih delavskih svetov, samoupravnih komisij in drugih ustanov za mlatenje prazne slame nelagodno zadrego, ko so morali dvigovati roke za stvari, ki jih niso zanimale in jih velikokrat niso razumeli. Vse je bilo že poprej sklenjeno na kakšni koordinaciji. Enako je bilo, ko so potrjevali sklep, da je najodgovornejši človek za narodno obrambo sekretar hišne partijske celice. Tisti, ki smo mislili drugače, smo dobivali pike. In če takšna nekrvava rihta traja štirideset in toliko let, pusti posledice. Pri vsakem drugače. Pri meni tako, da sem danes skeptik, da me rado stisne v želodcu, ko kdo omeni, kako je danes

slabše, kot je bilo včeraj. Bolezen. Saj je res slabše; bojim se, da zboljšanja moja generacija ne bo čakala.

*Za naš sedanji čas in slovenske razmere je najbrž značilno, da normalen človeški organizem, zlasti njegova psiha, ne more čisto brez pretresa pokonzimirati vseh sprememb, ki nas tako rekoč vsak dan sproti in spet in spet postavljajo pred najrazličnejše odločitve, zato določena vsesplošna nervoza kot nekakšen *signum temporis*. Hkrati doživljamo velika, nerealna pričakovanja in hitra razočaranja, ker se nam ta pričakovanja ne izpolnjujejo. Je v tem kakšna razlaga ali opozorilo glede na vaše zdravniške in pisateljske izkušnje?*

Vsesplošna nervoza je. So nerealna pričakovanja in hitra razočaranja. Mene to ne vznemirja. Družba, narod, skupnost, je rekonvalescent. Še dolgo bo hodil z berglo, na nekaterih področjih družbene reprodukcije, če se izrazim samoupravno, pa se bo še nekaj časa prevažal na invalidskem vozičku. Toda jaz sem optimist, berge in invalidski voziček dobro poznam; verjamem, da bo ta moj narodič shodil in celo to razmišljam, kako bo beseda socialno, socialistično vsebolj spet pristen element njegovega vzpona. Ker sem iz Idrije doma, mi je glede tega vse še nekam bolj naravno. Tod se je rojevala socialna demokracija, opotekavo in ne brez velikih zmot, vendar izvirno in demokratično kot nikjer drugod. Prijetno mi je gledati, kako kot nebogljen otroček moj narod vstaja, kleka, pade na ritko, se neženirano polula, toda kaže znamenja volje po življenju. Takšnih zadreg, ki so napoved zrelosti, se zdravniki pri svojih bolnikih najbolj razveselimo. Če teh znamenj volje ni, potem je tudi naš medicinski napor največkrat neuspešen.

Vas v sedanjem, rečeno nekoliko patetično po Cankarju, narodovem očiščenju in pomlajenju kaj moti, na kar bi radi opozorili, ali navdaja s skrbjo, ker se vam morda zdi, da kot narod ne ubiramo najboljše poti?

Cankarjev žargon mi ni bil nikoli ljub. Tudi besedi: očiščenje in pomlajenje, se mi zdita nefiziološki, preveč pesniški za opredelitev določene, za preživetje naroda pomembne zadeve. Vaše vprašanje pa razumem. Moti me, ker se večina Slovencev vede tako, kot da je odkrila svet s prvimi demokratičnimi volitvami. Pri tem ni prav nič drugačna od tistega dela partizanske generacije, ki je oznanjala, kot da se je zgodovina slovenskega naroda začela 1941. Vsakršni ekskluzivizmi me motijo. Saj so v svoji »nezmotljivosti«¹ izključevalni. Izključevalnosti pa se bojim. Če bi mi bilo dano izbirati med izključevalnostjo in anarhijo, bi izbral drugo. S svojim vprašanjem spet merite tja, ko naj bi jaz, ki sem zdravnik psihiater in pisatelj, moral opozarjati na slabosti narodovega očiščenja in pomlajenja. Tega ne bom storil. Znano je, kako so v nekaterih deželah psihiatri, ki so bili poklicani ali pa so se sami javili, da so odločali in presojali o narodnih in državnih zadevah, kako so torej ti nesrečni kolegi zmotno nasedli na čereh realitete v najširšem smislu te besede. Prav tako pa je znano, kako se pisatelji slabo odrežejo, kadar zasedejo parlamente. Slovenski primer ni izjema. Med psihiatri pa, kolikor vem, ni nobenega resnega politika.

Ali imate občutek, da iz samote, ki jo živite, kaj drugače gledate na stvari, ki se dogajajo v nas in okrog nas?

Samota, ki jo živim, ni tako velika in ogrožujoča. Prebivam v gaju drugačnosti, o katerem sem vam poprej nekaj že govoril. Takšen svet omogoča pristnejše spogledovanje z drugimi svetovi. Poleg tega pa so moje povezave s centri moči in vsakovrstnih doktrin močne in, se mi zdi, da so v »obojestranskem interesu«. O »mojem svetu« pa to: ni območje zamaknjenosti ali neuslišanega hrepenenja, to ni kraj sovraštva in strahu, duhovne obubožanosti ali vznemirjenosti. Je pa res kdaj svetišče, tempelj, v katerem je prostor in priložnost za razcvet vsakršne intime. Toda pustiva poezijo. Svet psihiatrične bolnišnice je integralni del narodovega prostora. Drznem si reči, da je odsvit tako imenovane normalne stvarnosti. In prepričan sem, da je utrip življenja v »moji ustanovi« prav zvest odsev kvalitete žitja zunaj. Nobene ograje ni, ki bi preprečevala pogledati naokrog in presoditi kako in kaj.

V svojem pisateljstvu posvečate kar precejšnjo pozornost vsemu tistemu, čemur bi lahko rekli vrednote. Nekoč smo mislili, da so »prave« vrednote stalnica, zdaj se nam zdi, da jih čas in razmere temeljito obračajo in spreminjajo. Konkretno: smo v spreminjanju ali menjavi vrednot dovolj modri ali jih prepogosto razumemo in uporabljamo kot opravičilo za svoje vedenje in dejanja?

Čeprav meri vaše vprašanje na zadeve skupnosti, bom pri odgovoru nanj uporabil dovolj znano in razvpito okoliščino glede zdravnikovega poslanstva; mogoče za psihiatre še bolj velja kot za druge zdravnike. Kar največ morajo znati, imeti morajo dovolj izkušenj – toda to je še premalo. Modri naj bodo in vest naj bo njihova zavetnica. Smo v času spreminjanja in menjave vrednot. Imam občutek, da znanja niti ne primanjkuje, izkušenj pa nimamo veliko, saj nam zgodovina ni bila milostna; redkokdaj smo po svoji volji in meri sami kaj spremenili ali zamenjali, zato pri takih podjetjih nimamo veliko izkušenj.

O modrosti pa: malo je je. In če pomislim, da se je ne da naučiti, me postane glede prihodnosti slovenske države kar malo strah. (Teater v slovenskem parlamentu bi znal opisati najbolje Fran Milčinski). Toda glej ga šmenta, naj bodo stvari navidez še tako komične in nepremišljene, v tisoč letih imamo Slovenci svoj parlament, ki resnici na ljubo ni nič manj demokratičen kot katerikoli evropskih. Prav iz te hiše bo pricurjajala živa voda slovenske demokracije. Če se to ne bo zgodilo, je bolje, da ne preživimo, kajti potrdilo bi se tisto najmračnejše, ki prihaja iz ust naših sovražnikov, češ da nismo kot narod nobenemu potrebni, in je zato bolje, da se priklonimo preteklosti in sprijaznjeni izdihnemo.

Kaj vam pomeni svetovni nazor? Ne kot politična opredelitev, ampak predvsem kot individualna pozicija v času, ki ga živite in ga pretresajo različne ideje, verska pojmovanja, filozofija in politične izkušnje? Ali preprosteje rečeno: Koliko človek (v tem primeru vi osebno) lahko živi sam iz sebe, koliko pa je v resnici družbeno bitje?

Pojem svetovni nazor je meni nesimpatična skovanka, tudi ali predvsem tedaj, ko se jo kar počez uporablja za človekovo splošno duhovno opredelitev. Sem malce staromoden, ta pojem uporabljam intimno samo za to, da z njim zaznamujem svojo transcendenčno usmerjenost. Iz te, ki je

v religioznem smislu monoteistična, točneje krščanska, izpeljujem svoj sistem vrednot, ki jih delim na tiste, ki so stalnica moje bio-psiho-socialne določenosti in zamisli, in na one, ki so brez škode zame in za moje paciente ter vse drugo, kar je na tem svetu po mojem pomembnega, spremenljive. Kot otrok socializma na eni in krščanskega občestva na drugi strani – oboje se je v mojih rosnih letih med sabo klalo v medsebojni izničevalski rihti – naj bi zrasel v družbeno bitje z vsemi najboljšimi atributi kolektivne zavesti. Pa se je zasukalo drugače. Močan in dober, svoj, sem najbolj tedaj, kadar se brez sponzorstva katerekoli občestvenosti intimno pogovorim s svojim prijateljem Jezusom in potem ostane tisto, kar sva si povedala, samo najina stvar. Se mi zdi, da sem dober, kadar se kot človek in zdravnik aktivno zaziram v psihološko in socialno bedo, ko stopim iz sebe, iz svoje egocentrične narave, kar ni lahko, in napnem živec bližine, ki onstran vseh filozofskih spremenljivk čuti in ukazuje: biti – dati. Toliko sem star, da so tudi moje politične izkušnje in izmišljije v zvezi s tem del mojega vsakdanjika. Tudi zato je tako, ker me politične igre, aktivno se jih ne udeležujem, drže v posebni mentalni kondiciji; politika je realiteta, ki se udejanja tudi malo prek zakoličenih lehic mojih absolutnih in relativnih vrednot. Ni mi pretežko, ko se ta dan, ko se pogovarjava, bolj kot kadarkoli poprej, zavedam primoranosti in celo usojenosti biti političen. Naj hočem ali ne, me že zavest, kako se Slovincem in Kurdom in Albancem in Palestincem in Tibetancem in še katerim zapirajo vrata občestva narodov. Še več, tale out položaj mojega naroda me žene v radoživost, ko sem prisiljen v najelementarnejšem smislu služiti, kot nisem še nikoli; samo ker zavestno živim iz sebe, sem odgovorno družbeno bitje in obratno. To mi je privoščil ta, za Slovence edinstveni trenutek zgodovine.

Kaj pomeni za vas biti sprt s časom ali: Kaj je huje, biti sprt s časom ali sam s sabo? Kaj se vam od tega, če se, pogosteje dogaja?

Večkrat sem bil sprt s časom kot sam s sabo. Mislim pa, da je huje biti sprt s seboj kot s časom. Jezikov vaški otrok sem bil v opoziciji z učiteljico, ki je narisala na tablo Drevo življenja in na vrh postavila brezspolnega človeka, nekakšnega Darwina brez lulčka, kar je sprožilo v meni glasen protest – plačal sem z »zaporom« v šoli. Prav tako pa sem bil diskvalificiran, ko sem blagega gospoda župnika Janeza vprašal, zakaj imajo vsi nagi angelčki, ki poplesavajo po kupoli domače cerkve »tam čez« nekakšne transparente, na katerih piše: Aleluja, aleluja ali pa Gloria in excelsis Deo. V tem smislu sem se še leta in leta prepiral z dostojanstveniki vseh barv, z udbaši, z Vidmarjevci in Titovci – do prvih parlamentarnih volitev lansko leto. Potem, ko mi je navsezadnje šele bila dana priložnost za sprtje s časom, sem čisto odjenjal. O sporih samega s sabo pa to: v vsakem človeku sta dva človeka, sta dve realiteti, dva časa, dva prostora – priložnosti za prepiranje, dvobojevanje, je torej dovolj. Tudi tista krščanska razlaga o dvojnosti med duhom in telesom ni čisto brez osnove, čeprav sem sam skeptičen prav glede te. Naj vam torej nekaj o notranjem dvobojevanju povem iz svoje psihiatrične prakse, saj na straneh Sodobnosti še niste gostili nobenega psihiatra. Dokler je sožitje vsakovrstnih dvojnosti v človeku znosno, je zdrav. Ko pa ena realnost začne teptati drugo, pride človek v obsedno stanje, ki je, pogojno rečeno, bolezen. Samo zadržti materialisti še vztrajajo na tako imenovani fundamentalistični biološki koncepciji. Ta ne

priznava dvojnosti, ve le za eno resnico, bolezen je zaupala v naročaj znanosti, računa; najbistvenejše pa je spregledala. Jaz pa se kot zdravnik psihiater in tudi pisatelj gibljem prav po bojiščih človekove dvojnosti. Na teh sem kdaj tudi sprt sam s sabo, kajti prebivanje na teh prostorih ne prenese nobene improvizacije, tudi ekskluzivizma ne. Tu sta duh in meso skoraj eno. Pravim skoraj, saj je treba v vmesnem prostoru še toliko postoriti. Če mi kdaj kaj uspe, sem tako srečen, ves božji.

Slovenija je majhna, svet nas vse do sedanjih nemirov sploh ni opazil, ne na zemljevidu ne v svoji zavesti, pa vendar je tudi v nas močno zakoreninjena metropolska miselnost, na primer: pisatelj zunaj Ljubljane ni lahko tudi zato, ker je zunaj »centra«. Kako vi, zapriseženi Idrijčan, doživljate ta svoj bivanjski položaj?

Z metropolsko miselnostjo sem se najbolj spopadal tedaj, ko sem s svojimi prijatelji izdajal v Idriji revijo Kaplje – časopis za kulturo in splošna vprašanja. Kot glavni urednik sem se oglašal pri prominentnih kulturnikih v metropoli. Različno so me sprejemali, nekateri z dvomom že zato, ker sem se predstavil kot bodoči psihiater, ki naj bi svojo zdravniško poslanstvo izživel v umobolnici na robu daljnega kraja Idrije, v rovtah torej. Lepo so me sprejeli mnogi. Naj se nekaterim od tistih, ki so v moji ambiciji nekaj videli, na tem mestu javno priklonim: Janezu Menartu, Danetu Zajcu, Viktorju Blažiču, pokojnemu Edvardu Kocbeku, Gregorju Strniši in Marjanu Rožancu, pa še drugim. Takrat smo zapisali, da je lahko cela Slovenija z Ljubljano vred eno – center ali provinca. Še danes mislim tako. Moj bivanjski položaj me varuje pred klanovstvom, pred poceni modo in še pred marsičem. Ker sem v provinci že veliko let, sem prisiljen osmisliti svoj bivanjski položaj kot intelektualec na intimno verjetno najizvirnejši način. Služim človeku, kakor znam in morem – tudi tedaj, ko se vsak dan eno uro teoretično spopadam s svojo ožjo stroko, ko me sla po lepem speljuje v svet poezije, glasbe, v strastne avanture razčiščevanja svojega in bližnjih bivanjskih smotrov. Ustvarjanje je moje življenje; pri tem pa ni provinca omembe vredna pomanjkljivost, včasih je za človekovo uresničevanje, kot ga pojmem jaz, priložnost, ki je metropola človeku moje nravi in čudi zlepa ne privoščiči.

Je morda v tem biti zunaj ali na obrobju tudi kakšna prednost, denimo: pogosto je pogled od zunaj bolj jasen, bolj zanesljiv?

Pogled od zunaj je bolj jasen, bolj zanesljiv samo takrat, če ima človek diferencirano bio-psiho-socialno eksistenco, celostnost bi dejal Edvard Kocbek, in če se z njo ustvarjalno vključuje v čas in prostor v skladu z njuno zgodovinsko perspektivo. Kaj konkretno mislim?! Jasen pogled je posledica človekove notranje trdnosti. Ta pa ni zmeraj odvisna samo od njegovega telesnega, duševnega in socialnega zdravja. Trdnost je več, je nekaj primarnega. Do nje se je treba prigristi s trdnim delom, z dušo prideš do nje.

Imate zaradi vsega tega občutek, da ste »dobro izbrali«, ko ste se odločili za Idrijo? Pa še med gorami je, že kar zbita v ozki dolini, ali vam ta zunanja okoliščina kaj utesnjuje obzorja, spoznavna, razpoloženska, izrazna?

Dobro sem izbral. Ne zato, ker sem se odločil za Idrijo, ampak zato, ker je to moj dom. To, da kakšna dolina, zbita med gore, utegne utesniti človekova spoznavna, razpoloženjska in druga obzorja, je nesrečna fikcija, ki ni brez malomeščanske samozagledanosti. Da se razumeva; te vam, gospod urednik, ne prisojam, kajti cenim vašo hkrati trdo in mehko kraško duhovno postavo, ki tam v Ljubljani priča o eni, a največji človekovi dragotini – jaz ji pravim poštena izvirnost. O Idriji pa to: je kraj, ki je na vseh zemljevidih sveta označen kot geološko čudo. V zgodovini našega naroda bi moral biti zapisan kot mesto, kjer so se godile prekucije in je rovaril duh kulture in radovednosti in je pritiskala peza tlačanstva prav v enaki meri, kot je svoboda z aristokratsko držo stopala v zavest dobrih in domovini zavednih ljudi. Moj roman Duša imena je samo izsek iz tega veličastja. Ne govorim tako zato, ker je Idrija moj dom, vsak človek ima samo enega in je zanj svet, ampak zato, ker ta domovnica premalo ceni svojo zgodovino oziroma jo trenutni zadržki ustavljajo, da bi intenzivneje prodirala sama vase, da bi se še bolj zavestno branila pred prihodnjimi travmami in preteklimi zablodami.

Kaj bi rekli na tele Quasimodove verze:

*Vsakdo sam stoji na srcu zémlje,
s sončnim žarkom prebodèn;
in je takoj večer.*

Pravzaprav čudno, da sem se prav ob misli na vas spomnil nanje...

Ne vem, kako sem kot zdravnik, pisatelj, javen delavec zapisan v vaši zavesti. To, da ste se s pričujočimi Quasimodovimi verzi spomnili name, mi da misliti. Ker ste z vprašanjem pomislili na pesnika, sem brez moči. Kadar slišim pesem, sem kot Albert Schweitzer v Lambareju, ko je potem, ko so njegovi bolniki pospali, sredi džungle med tuljenjem zveri na orglah preigraval Bachove preludije in je bil v svoji zdravniški in človeški postavi drug, drugačen. Človek potrebuje mir in zanosnost poezije, da zna biti sam. O poeziji, ki je zame sveta stvar, nikoli ne razmišljam, ker jo samo čutim. Zato so mi tako absurdne analize in lovljenje sporočilnosti te in one poetike. Da se razumeva, ne izključujem razuma iz poetske avanture; toda jaz sem bralec, »tisto« čutim ali pa ne. Nobenega pesnika vnaprej ne priznavam in ne izključujem. Privoščim si, da je moj pogovor z njim na isti ravni kot z Bogom. O tem pa sva že govorila.

Ste samotar. Ste tudi osamljeni?

Samotar sem, osamljen pa nisem. Ljubim in sem ljubljen.

In še standardno, sklepno vprašanje: Česa niste mogli povedati, ker vas nisem vprašal, pa bi vendar radi »izkoristili priložnost«. Povejte.

Kaj naj bi še rekel, da se ne bi ponavljal. Rad sem Slovenec in Evropejec. Rad sem zdravnik in pisatelj. Trenutno sestavljam strokoven referat za Psihiatricno sekcijo Slovenskega zdravniškega društva. Z vsemi močmi sem vpet v kolektivni napor slovenskih psihiatrov, da bi vendarle

dopovedali »novi oblasti«, kakor nismo še nobeni doslej, da je zgodovina psihiatrije zgodovina humanizma. In nazadnje: moja muza je spet noseča, letos bo pri založbi Lipa izšla moja knjiga: V znamenju lipicanca (variacije na temo onstran). Sem za življenje, abortus in kontracepcija sta izmislek človekove samozagledanosti.

Taras
Kermauner

Kultura med naturo in Bogom

Ko slišimo besedo kultura, si – nestrokovnjaki – ponavadi predstavljamo območje, panogo, dejavnost, ki je omejeno, stroko, panogo; nekaj, kar je predvsem umetnost, literatura, glasba, likovnost, ples, danes recimo tudi film. Pri filmu postajamo že negotovi. Po eni strani sodi film celo v umetnost; po drugi pa je filmska industrija že napol množično občilo, z eno nogo že v domeni televizije. TV

posveča kulturi le del svojega programa; ko predvaja opere, recenzije knjig in nekatere umetniške filme; drugi deli – za široko potrošnjo – sodijo prej med zabavo kot med kulturo. Pa imajo ekranizacije znamenitih oper z znamenitimi pevci ali znamenitih simfonij z znamenitimi dirigenti in solisti še kulturo kot glavni poudarek? Niso bolj družabni dogodki, visoko kultivirana zabava?

Kolikor vprašanj, toliko odgovorov. Kultura je vsekakor zelo negotovo, obsežno področje, ki se ga da glede na vidik presoje poljubno ožiti in širiti, definirati in pojmovati.

V današnjem predavanju nimam ambicije podajati različne definicije kulture, seznanjati s strokovno filozofskim vidikom kulture; to bi, da bi bilo razumljivo, zahtevalo od poslušalcev obilo predznanja in precej časa, če ne bi hotelo biti le zunanje ponavljanje pozunanjenih besed. Poskušal bom narediti pomen, naravo, bistvo kulture dostopnejše; ga nepoznavalcu osmisliti.

Pred nekaj leti je izdal Jože Pučnik knjigo *Družba, tehnologija in kultura*; v njej opredeljuje kulturo v visoko sofisticiranem, filozofsko znanstvenem jeziku kot proizvodnjo pomenov. Kaj je proizvodnja, še nekako vemo, čeprav je očitno, da ne gre za materialno proizvodnjo, duhovna proizvodnja pa je zamotana reč; a kaj to pomeni? Na kakšne pomeni misli avtor? – Podobnih – različnih – definicij kulture je vse polno. A da bi posamezno od njih razumeli, se moramo seznaniti podrobno s celotno teorijo, ki utemeljuje, razlaga, pojasnjuje kratko začetno definicijo. Za to nimamo časa. Naravi kulture – seveda v okviru mojega pojmovanja kulture – se bomo poskušali približati drugače.

1

Ena najbolj pogostih, navidez razumljivih, v tradiciji evropske misli znanih ločevanj – ločevanje dvojega kot različnega pa je pogoj definiranja